

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA GENDER NUTQI XUSUSIYATLARI

<https://doi.org/10.70728/qdpi.v08.i01.0045>

Qo‘qon davlat universiteti 1-bosqich magistranti

Muhammedova Mohichehraxon

mohichehramammedova7@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillarida gender nutqi xususiyatlari lingvopragmatik, sotsiolingvistik va madaniy aspektlarda tahlil qilindi. Tadqiqotda ayollar va erkaklarning nutqida kuzatiladigan fonetik, leksik, grammatik va pragmatik farqlar solishtirma tahlil asosida o‘rganildi. Natijalar ingliz tilida gender nutqi tadqiqi rivojlangan, o‘zbek tilida esa milliy an‘ana va ijtimoiy rollar nutqga sezilarli ta’sir etishini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: gender nutqi, sotsiolingvistika, ingliz tili, o‘zbek tili, pragmatika, kommunikativ xulq.

Аннотация. В данной статье анализируются особенности гендерной речи в английском и узбекском языках с лингвопрагматической, социолингвистической и культурной точек зрения. В исследовании на основе сравнительного анализа рассматриваются фонетические, лексические, грамматические и прагматические различия, наблюдаемые в речи женщин и мужчин. Результаты показывают, что изучение гендерной речи в английском языке является более развитым, тогда как в узбекском языке национальные традиции и социальные роли оказывают значительное влияние на речевое поведение.

Ключевые слова: гендерный дискурс, социолингвистика, английский язык, узбекский язык, прагматика, коммуникативное поведение.

Annotation. This article analyzes the characteristics of gendered speech in the English and Uzbek languages from linguopragmatic, sociolinguistic, and cultural perspectives. The study conducts a comparative analysis of phonetic, lexical, grammatical, and pragmatic differences observed in the speech of women and men. The findings indicate that research on gendered speech is well-developed in English linguistics, whereas in the Uzbek language, national traditions and social roles have a significant influence on speech patterns.

Keywords: gender discourse, sociolinguistics, English language, Uzbek language, pragmatics, communicative behavior.

Kirish. Til — jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarning asosiy ko‘zgusi bo‘lib, unda gender rollar, qadriyatlar va stereotiplar aniq namoyon bo‘ladi. Shaxsning jinsiga qarab

nutqdagi farqlar sotsiolingvistika, psixolingvistika va madaniyatshunoslikda alohida tadqiq qilinmoqda.

Ingliz tilshunosligida gender nutqi masalasi Robbin Lakoff (1975), D. Tannen (1990), Cameron (2005) kabi olimlar tomonidan chuqur o‘rganilgan. O‘zbek tilshunosligida esa gender masalalari oxirgi yillarda faollashgan bo‘lib, D. N. Rasulova, N. Mahmudov, G. Abdurahmonova kabi tadqiqotchilar asarlarida o‘z aksini topgan. Ushbu maqola ingliz va o‘zbek tillaridagi gender nutq xususiyatlarini qiyoslash, umumiy va farqli jihatlarni aniqlash, ijtimoiy-madaniy omillarni ko‘rsatishga qaratilgan.

Tadqiqotning dolzarbligi — zamonaviy jamiyatda gender tenglik, kommunikatsiya madaniyati va til siyosati masalalarining kuchayishi bilan bog‘liq.

Maqsad — ingliz va o‘zbek tillaridagi erkaklar va ayollar nutqi xususiyatlarini lingvistik jihatdan taqqoslab, umumiy qonuniyatlarni aniqlash.

Metodologiya. Tadqiqot quyidagi metodlar asosida olib borildi:

1. Solishtirma-qiyosiy metod. Ingliz va o‘zbek tillarida genderga xos nutq belgilari tahlil qilindi.

2. Deskriptiv metod. Erkaklar va ayollar nutqidagi leksik, grammatik, fonetik va pragmatik vositalar tasvirlandi.

3. Diskurs tahlili. Dialoglar, intervyular, matbuot nutqi va kundalik kommunikatsiya namunalaridan foydalanildi.

4. Statistik kuzatuv. Ingliz tilidagi 50 ta, o‘zbek tilidagi 50 ta real nutq namunasi asosida takrorlanadigan belgilarga e‘tibor qaratildi.

Tadqiqot materiallari:

Ingliz tilida: intervyular, TED suhbatlari, film dialoglari.

O‘zbek tilida: televideniye chiqishlari, o‘quvchilar nutqi, oilaviy suhbatlar.

Natijalar. Mazkur tadqiqot natijalari ingliz va o‘zbek tillarida genderga xos nutq xususiyatlari mavjudligini va ushbu farqlar tilning barcha sathlarida – leksik, grammatik, pragmatik hamda diskurs darajalarida tizimli ravishda namoyon bo‘lishini ko‘rsatdi. Tadqiqot davomida jami 100 ta real nutq namunasi (50 ta ingliz tilida, 50 ta o‘zbek tilida) tahlil qilinib, ularning gender jihatdan takrorlanadigan va barqaror belgilariga alohida e‘tibor qaratildi.

1. Leksik darajadagi gender farqlari

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, ingliz va o‘zbek tillarida ayollar va erkaklar nutqida ishlatiladigan leksik birliklar semantik yuklama, emotsionallik darajasi va kommunikativ vazifasi jihatidan sezilarli farqlanadi.

Ingliz tilida ayollar nutqi leksik jihatdan rang-barangligi bilan ajralib turadi. Ayollar ko‘pincha baholovchi sifatlar (gorgeous, adorable, lovely, amazing) va kuchaytiruvchi so‘zlardan (so, really, very, extremely) faol foydalanadi. Bu holat ayollar nutqining emotsional-ekspressiv xarakterga ega ekanini ko‘rsatadi. Shuningdek, ayollar nutqida ehtiyotkorlik va noaniqlikni bildiruvchi birliklar (I think, maybe, kind of, sort of) ko‘p

uchraydi, bu esa suhbatdosh bilan ijtimoiy muvozanatni saqlashga qaratilgan strategiya sifatida namoyon bo‘ladi.

Erkaklar nutqi esa ko‘proq qisqa, aniq va maqsadga yo‘naltirilgan leksik birliklardan tashkil topgan. Texnik terminlar, predmet va faoliyatga oid so‘zlar ustun bo‘lib, baholovchi va emotsional birliklar kamroq qo‘llanadi. Erkaklar nutqida buyruq ohangiga ega fe‘llar va keskin semantik yuklamaga ega so‘zlar tez-tez uchraydi.

O‘zbek tilida ayollar nutqi milliy-madaniy qadriyatlar bilan chambarchas bog‘langan. Ayollar nutqida erkalash va hurmat bildiruvchi qo‘shimchalar (-jon, -xon, -oy), kuchaytiruvchi so‘zlar (judayam, rosa, juda ham) hamda muloyimlikni ifodalovchi modal birliklar (balki, ehtimol, iltimos) faol qo‘llanadi. Bu holat o‘zbek jamiyatida ayollardan kutiladigan ijtimoiy rol va nutqiy xulq me‘yorlari bilan izohlanadi.

Erkaklar nutqida esa keskinlik va qat’iylilikni bildiruvchi leksik birliklar (bo‘ldi, yetadi, tezroq, ana endi) ustunlik qiladi. Emotsional birliklarning kamligi erkak nutqida unemotsionallik va rasmiylikka intilish mavjudligini ko‘rsatadi.

2. Grammatik darajadagi gender xususiyatlari

Grammatik tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, ayollar va erkaklar nutqida gap tuzilishi, modal fe‘llar, savol shakllari va buyruq gaplardan foydalanish darajasi jihatidan sezilarli tafovutlar mavjud.

Ingliz tilida ayollar nutqi ko‘pincha murakkab va kengaytirilgan gaplar orqali ifodalanadi. Ayollar savol shaklidagi gaplardan (tag questions: isn’t it?, don’t you think?) faol foydalanib, suhbatdoshning fikrini hisobga olishga intiladi. Modal fe‘llarning yumshoq shakllari (could, would, might) ustun bo‘lib, bu ayollarning nutqiy ehtiyotkorligini ko‘rsatadi.

Erkaklar nutqi esa ko‘proq sodda va qisqa gaplardan tashkil topadi. Buyruq gaplar va kuchli modal fe‘llar (must, have to) ko‘p qo‘llanadi. Bu holat erkaklar nutqida dominatsiya va nazoratga intilish mavjudligini ko‘rsatadi.

O‘zbek tilida ayollar nutqida muloyimlik bildiruvchi qo‘shimchalar (-chi, -ku, -da) va ta’kidlovchi birliklar keng tarqalgan. Ayollar ko‘pincha gap oxirida yumshatuvchi elementlardan foydalanib, nutqni kamroq keskin qiladi.

Erkaklar nutqida esa keskin buyruq gaplar, sodda gap tuzilmalari ustun bo‘lib, ortiqcha grammatik murakkablik kam uchraydi. Bu holat erkak nutqining tezkor va natijaga yo‘naltirilganligini ko‘rsatadi.

3. Pragmatik darajadagi farqlar

Pragmatik tahlil natijalari gender nutqi farqlari aynan kommunikativ strategiyalar darajasida eng yaqqol namoyon bo‘lishini ko‘rsatdi.

Ingliz tilida ayollar suhbat davomida qo‘llab-quvvatlovchi signallardan (yeah, right, I see, exactly) faol foydalanadi. Ular konfliktli vaziyatlarda murosaga intiladi va nutqni yumshatish strategiyalarini qo‘llaydi. Erkaklar esa suhbat mavzusini nazorat qilishga, tezroq xulosa chiqarishga moyil bo‘ladi.

O‘zbek tilida ayollar nutqi ijtimoiy hurmat va odob me‘yorlariga asoslanadi. Ayollar suhbatda munosabatni saqlash, kelishuvga erishish va ijtimoiy muvozanatni buzmaslikka harakat qiladi. Erkaklar nutqida esa tezkorlik, qat’iylik va yakuniy qarorga kelish ustunlik qiladi.

4. Diskurs darajasidagi natijalar

Diskurs tahlili shuni ko‘rsatdiki, ayollar nutqi ko‘proq dialogik, hamkorlikka asoslangan bo‘lsa, erkaklar nutqi monologik va dominant xarakterga ega. Ingliz tilida bu farqlar nisbatan yumshoq bo‘lsa, o‘zbek tilida an‘ana va patriarxal qadriyatlar ta’siri bilan kuchliroq namoyon bo‘ladi.

Umumiy natijalar

Olingan natijalar asosida quyidagi xulosaviy holatlar aniqlandi:

- Har ikki tilda gender nutqi farqlari mavjud va barqaror xarakterga ega.
- Ayollar nutqi emotsional, muloyim va qo‘llab-quvvatlovchi strategiyalarga boy.
- Erkaklar nutqi qisqa, aniq va maqsadga yo‘naltirilgan.
- O‘zbek tilida gender nutqi farqlari madaniy omillar bilan kuchliroq belgilanadi.
- Ingliz tilida esa gender nutqi psixologik va individual xususiyatlar bilan chambarchas bog‘liq.

Ushbu natijalar gender nutqi masalalarini yanada chuqurroq o‘rganish, xususan, madaniyatlararo kommunikatsiya va til siyosati sohalarida muhim ilmiy ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi.

Muhokama. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ingliz va o‘zbek tillaridagi gender nutqi farqlari madaniyat va an‘analarga bevosita bog‘langan.

Ingliz madaniyatida: Individualizm kuchli.

Ayol va erkaklar o‘rtasida kommunikativ tenglik yuqori.

Gender nutqi asosan psixologik farqlarga asoslanadi.

O‘zbek madaniyatida: Patriarxal qadriyatlar saqlanib qolgan.

Ayollar nutqi ko‘proq muloyimlik, hurmat va ijtimoiy odob normalariga tayanadi.

Erkaklar nutqi jamiyatdagi ijtimoiy rolga mos — aniq, qisqa, hokimona.

O‘xshash jihatlar: Ayollar mehribon, yumshoq va emotsional nutqdan foydalanadi.

Erkaklar aniq, to‘g‘ridan-to‘g‘ri va mavzuga oid gapiradi.

Farqli jihatlar: Ingliz tilida gender farqlari lingvistik jihatdan ko‘proq o‘rganilgan.

O‘zbek tilida gender farqlari madaniyat ta’siri bilan kuchliroq.

Xulosa. Tadqiqot natijalari ingliz va o‘zbek tillari gender nutqida umumiy qonuniyatlar mavjudligini, ammo farqlar madaniyat va ijtimoiy rollardan kelib chiqishini ko‘rsatdi. Ayollar nutqi har ikki tilda emotsional, ko‘makchi strategiyalarga boy, erkaklar nutqi esa qisqa, maqsadga yo‘naltirilgan.

Gender nutqi masalalarini o‘rganish tilshunoslik uchun muhim, chunki bu jarayonda tilning jamiyatdagi ijtimoiy vazifalari chuqur anglanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Lakoff, R. (1975). *Language and Woman's Place*. Oxford University Press.
2. Tannen, D. (1990). *You Just Don't Understand*. Ballantine Books.
3. Cameron, D. (2005). *Gender and Language*. Cambridge University Press.
4. Holmes, J. (2013). *An Introduction to Sociolinguistics*. Routledge.
5. Coates, J. (2015). *Women, Men and Language*. Routledge.
6. Rasulova, D. N. (2018). *Gender lingvistikasining asoslari*. Toshkent.
7. Mahmudov, N. (2020). O‘zbek nutq madaniyati va gender aspektlar. *O‘zbek tili va adabiyoti jurnali*.
8. Abdurahmonova, G. (2021). Gender va til munosabati. *Tilshunoslik izlanishlari*, 4(1), 55–62.